

PRÁCSER TAMÁS

A fogyatékossgal élők felnötkképzési lehetőségei

Bevezetés

Dolgozatomban a fogyatékossgal élő emberek felnötkképzési lehetőségeivel foglalkozom. Céloom betekintést nyújtani a magyarországi, fogyatékossgal élők által is igénybe vehető, illetve a speciálisan számukra létrehozott felnötkképzési formákba, valamint a magyar és a német felnötkképzés e sajátos szeptének összehasonlítása, a lehetséges következtetések levonása. Ezek alapját korábbi kutatásaim, illetve németországi tanulmányaim során szerzett tapasztalataim képezik.

A témaválasztás időszerűségét, szükségességét indokolja a fogyatékossgal élők nem megfelelő társadalmi, munkaerőpiaci helyzete. Életkörülményeik sok tekintetben jelentősen kedvezőtlenebbek az átlagnépességénél, sokszor korlátozzák lehetőségeikben és kirekesztik őket az élet számos területéről, diszkriminációt szenvednek. Mindezen problémák orvoslására a felnötkképzés lehet az egyik leghatékonyabb eszköz. Hatására a hátrányos helyzetű, alacsony képzettségű, munkaerőpiacról kiszorult rétegek – többek között a fogyatékossgal élők – a társadalom aktív tagjaivá válhatnak, hasznos munkát végezhetnek.

A fogyatékossgal élők munkaerőpiaci helyzete

A felnötkképzés szerepe az utóbbi másfél évtizedben jelentősen megnövekedett, aminek oka a társadalmi környezet, a gazdaság felgyorsult változása. Így a felnötkképzés által megvalósítandó cél egyrészt a gazdaság, a tudás versenyképességének fejlesztése, másrészt a társadalmi kohézió, valamint a hátrányos helyzetű rétegek felzárkóztatása, az esélyegyenlőség biztosítása.¹ E funkcióból következően a felnötkképzés egyik meghatározó célcsoportja a fogyatékossgal élők. A fogyatékossgal fogalmát az Egészségügyi Világszervezet (WHO) röviden a következőképpen értelmezi: a humán, emberi funkciók zavara, akadályozottsága, azaz az ember normális érzékelő, mozgási vagy értelmi funkcióihoz szükséges képességek részleges vagy teljes, átmeneti vagy végleges hiánya.

A fogyatékossgal következményei mérséklésének egyik legfontosabb eszköze a *rehabilitáció*, melyen a WHO és az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet (OORI) meghatározása alapján a következőt értjük: a rehabilitáció az a szervezett tevékenység, amelyet a társadalom nyújt a huzamosan vagy véglegesen fogyatékos vagy rokkant embernek, hogy megmaradt képességeivel ismét elfoglalhassa helyét a közösségben. A rehabilitáció orvosi, nevelési, foglalkozási és szociális intézkedések tervszerű, együttes és összehangolt, az egyénre szabott alkalmazása, amiben a

---

¹ Dr. Szép Zsófia: A felnötkképzés stratégiai irányai és feladatai, „Szakképzési és Felnötkképzési Kutatások a Jövőért” nemzetközi kutatási konferencia (2004. november 18-19.) tanulmánykötet, <http://www.nive.hu/felnottkepzes/index.htm>, (2005.10.20.)

rehabilitálandó tevőleges részvétele nélkülözhetetlen. A cél, hogy rehabilitált, megelégedett, boldog, és lehetőleg teljes értékű polgára maradjon a társadalomnak.¹

Az utóbbi évtizedekben, ahogy a világ más országaiban, úgy Magyarországon is megnövekedett a rokkantak és a különböző fogyatékkal élők száma és aránya, ami demográfiai, egészségügyi okokkal, az életkörülmények változásával, illetve jogkiterjesztést tartalmazó társadalombiztosítási rendelkezésekkel magyarázható. E folyamattal párhuzamosan társadalmi, munkaerőpiaci helyzetük romlása figyelhető meg. Ennek egyik fő oka a munkanélküliség megjelenése volt, ami legsúlyosabban épp a fogyatékkal élők, illetve a megváltozott munkaképességű² dolgozókat érintette. Hatására ez a csoport a magyar társadalom leginkább hátrányos helyzetű csoportjai közé került, ugyanis nagy részüknek már nemcsak egészségi állapota, hanem mostoha társadalmi körülményei is nehezítették, nehezítik életét.

Szakértők egyetértenek abban, hogy az iparilag fejlett országok népességének 11-12%-át teszik ki azok, akiknek munkavállalását valamilyen fogyatékos akadályozza, ugyanakkor ezen személyek körülbelül fele munkaerőpiaci szempontból aktivizálható lehetne.

A munkaerőpiaci integrációt mégis mind a mai napig korlátozza a munkaerőpiaci szolgáltatást nyújtó intézmények és fogadó munkahelyek akadálymentesítésének alacsony szintje, a munkaadói oldal nem megfelelő fogadókészsége, valamint a fogyatékkal élők piacképes, korszerű szaktudásának, szakképzettségének hiánya. Ennek következtében foglalkoztatási mutatóik a népesség egészéhez képest is igen rosszak, a 2001-es adatok szerint mindössze 9%-uk foglalkoztatott.³

Bár hazánkban, az utóbbi években egy sor kormányzati döntés látott napvilágot a fogyatékkal élők munkaerőpiaci hátrányát csökkentő intézkedésekre vonatkozóan, ugyanakkor az is megállapítható, hogy az említett csoport problémái még korántsem megoldottak. Szakértői vélemények szerint megfelelő jogi, pénzügyi és infrastrukturális feltételek mellett az érintett 577 ezer főből mintegy 200-250 ezer fő lenne rehabilitálható, és kapcsolódhatna be a társadalmi munkamegosztásba. Ahhoz azonban, hogy a testi vagy szellemi fogyatékkal élő emberek munkaképessége rehabilitációval visszaállítható legyen, megfelelő tárgyi és pedagógiai segítség, illetve a munkahelyek speciális kialakítása szükséges.

A fogyatékkal élő emberek munkaerőpiaci integrációjának akadályai közül a piacképes, korszerű szaktudás, szakképzettség hiányát emelem ki, s az iskolával, mint a munkaerőpiaci esélyek, a társadalmi elfogadottság növelésének eszközével foglalkozom a továbbiakban.

---

¹ A szakmai rehabilitáció szükségességét gyakran – a gazdasági ésszerűségéről megfeledkezve – csak az emberi és szociális tényezőkkel indokolják. Ellenben a szakmai rehabilitáció ráfordításai gazdaságilag is megtérülnek, hiszen az abban részesülő személy munkát vállalhat, s a későbbiekben kevésbé támaszkodik az állami juttatásokra.

² Megváltozott munkaképességű személy az, aki a megváltozott munkaképességű dolgozók foglalkoztatásáról és szociális ellátásáról szóló 8/1983. (VI. 29.) EüM-PM együttes rendelet 28. §-a hatálya alá tartozik, vagyis a legalább napi négy órában munkaviszony keretében foglalkoztatott munkavállaló, és a megváltozott munkaképesség 40%-os vagy azt meghaladó mértékét az OOSZI szakvéleménye igazolja; üzemi baleset következtében munkaképesség-változás miatt baleseti járadékban vagy baleseti nyugdíjban részesül és eredeti munkakörében munkáltatójánál rehabilitációs intézkedés nélkül teljes értékű munka végzésére tartósan alkalmatlanná vált; gümőkóros betegsége miatt a munkahelyén jogszabályi tilalom folytán nem foglalkoztatható.

³ Óry Mária: Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon, Felnőttképzési Kutatási Füzetek 2005/2, Budapest, 2005.

„A képzések szervezői, lebonyolítói elsősorban célszervezetek, szociális foglalkoztatók, akik alapvetően saját munkaerőigényeikre alapozottan szervezik programjaikat. Ugyancsak jelentős szerepet vállalnak a különféle nonprofit szervezetek is, azonban programjaik eredményességét a megfelelő szakmai, módszertani, technikai és személyi háttér hiánya korlátozza. Hasonló állapítható meg arról a néhány képzési vállalkozásról, mely egyáltalán vállalja e hátrányos helyzetű réteg képzését. A munkaerőfejlesztő és -képző központok általában rendelkeznek mindazon szakmai és infrastrukturális feltételekkel, melyek között biztosítható a rehabilitációs képzésekhez a megfelelő programkínálat, és az elhelyezkedésüket elősegítő munkaerőpiaci szolgáltatás, a rehabilitációs képzési kapacitás azonban a képző központokban is korlátos.”¹

A fogyatékossgal élők képzésével foglalkozó szervezetek Magyarországon

A továbbiakban konkrét példákon keresztül mutatom be a fogyatékossgal élők képzésével foglalkozó szervezeteket és azok tevékenységét.

Célszervezetek²

A célszervezetek olyan gazdasági szervezetek, amelyek foglalkoztatottjaik összlétszámához viszonyítva nagy arányban (min. 60%) adnak munkát megváltozott munkaképességű, köztük fogyatékossgal élő embereknek. Mivel fő tevékenységi körük a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása, ennek megfelelően képzési programjaik is saját munkaerőigényeikhez igazodnak.

Regionális Képző Központok

A Dél-dunántúli régióban 1993-ban kezdte meg működését a Pécsi Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központ³ (PRMKK). A vizsgált intézmény a térség egyik legjelentősebb felnőttképzési intézményeként biztosít képzési lehetőséget a megváltozott munkaképességű⁴, fogyatékossgal élő felnőtteknek is, amelyet a 2003-tól igénybe vehető normatív támogatási keretből finanszíroznak.

A régióban egyedülként a Képző Központ stratégiai céljai között szerepel a rehabilitációs célú szakmai képzés keretében megvalósuló, az egészségkárosodásból adódó hátrányok leküzdése és a munkaerőpiaci esélyek javítása, aminek érdekében széles körű együttműködést alakítottak ki a régió civil, érdekképviseleti szervezeteivel, alapítványaival, a megyei munkaügyi központok rehabilitációs csoportjaival, foglalkoztatókkal, speciális munkahelyekkel, családsegítő központokkal, önkormányzatokkal.

A célcsoport képzéseinek koordinálása érdekében intézményi rehabilitációs munkacsoportot működtetnek, a tanulmányokat követő elhelyezkedést mentorszolgálat segíti. Emellett kiemelt feladatuknak tekintik egy naprakész tájékoztatási rendszer biztosítását, mely hiteles információkat nyújt a megváltozott munkaképességűek képzési, munkaerőpiaci lehetőségeiről.

---

¹ Zachár László: A felnőttképzés, munkaerőpiaci képzés tervezése, PTE TTK FEEFI, Pécs, 2003

² A Savaria Nett-Pack 50 éve, Kézirat

³ Pécsi Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központ honlapja, <http://www.prkk.hu/>, (2006.11.02)

⁴ A megváltozott munkaképességűek, a fogyatékossgal élők a Képző Központ évi 7000 hallgatójának 10%-át teszik ki.

Munkaügyi Központok

A célcsoportot érintő tartós munkanélküliség leküzdéséhez a munkaügyi központok integrált munkaerőpiaci programokat indítanak, amelyek az egymásra épülő aktív munkaerőpiaci szolgáltatások és támogatások alkalmazásával szolgálják a munkaerőpiaci reintegrációt. Kiemelt figyelmet fordítanak a fogyatékossgal élő emberek állásközvetítésére, amelyet a munkaügyi központokban tevékenykedő háromfős rehabilitációs csoportok segítenek. Emellett Rehabilitációs Információs Centrumokat (RIC) is működtetnek, ahol az érintettek komplex szolgáltatásokat vehetnek igénybe.

Egyéb felnőttképzési intézmények

A 206/2005. (X.1.) Kormányrendelet alapján – mely a felnőttképzési normatív támogatás részletes szabályairól szól – oktatási tevékenységet végző intézmények is pályázhatnak fogyatékossgal élők képzésére.

Támogatásban kizárólag a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal a felnőttképzés támogatásáról szóló megállapodást kötő felnőttképzési intézmény részesülhet. Ennek értelmében a rendelet hatálya kiterjed a felnőttképzési normatív támogatást igénylő, akkreditált felnőttképzési intézményre, valamint a támogatással megvalósuló képzésben résztvevő felnőttre. Fogyatékossgal élő felnőttek esetében a támogatás általános, nyelvi, illetve az Országos Képzési Jegyzékben nem szereplő szakmai képzésére vonatkozik.

A német gyakorlat

Szövetségi szintű és regionális szabályozások¹

A fogyatékossgal élő embereket megillető jogok és a számukra biztosított juttatások Németországban is törvényben meghatározottak. Céljuk kiegyenlíteni a fogyatékossgából származó hátrányokat és kézzelfoghatóbbá tenni a támogatást. A fogyatékossgal élőknek megfelelő szabályozott szakképzésre az alábbi *rehabilitációs* intézményekben van lehetőség:

Berufsbildungswerk (BBW)

A Berufsbildungswerk-ek a fogyatékossgal élő fiatalok számára szakmai képzést biztosító intézmények, melyek képzési kínálata felöleli az elismert szakmákra a fogyatékossgal élőknek megfelelő speciális szabályozás alapján történő felkészítést, és a szakmákat előkészítő képzési intézkedéseket (pályaorientáció, munkapróba) is.

Berufsförderungswerk (BFW)

A Berufsförderungswerk-ek a foglalkozási rehabilitációt szolgáló intézmények, melyek rendszerint a már munkatapasztalattal rendelkező, fogyatékossgal élő emberek számára biztosítanak át-, illetve továbbképzést. A cél a piacképes szakmákban átfogó szakképzési lehetőségek biztosítása, melyek mind az egyéni, mind a munkaerőpiaci igényeknek megfelelnek.

A két intézményt összehasonlítva láthatjuk, hogy míg a BBW-k a fogyatékossgal élő fiatalok első szakképesítésének megszerzésére szolgálnak, addig a BFW-k feladata a munka világába történő visszailleszkedés biztosítása. Ennek ellenére egy BFW-ben is van mód első szakképesítés megszerzésére. Ez azonban csak egyes,

---

¹ A német fogyatékossgal élők ellátórendszerét ismertető internetes oldal <http://www.aaonline.dkf.de/bb/p129.htm>, (2006.11.05)

indokolt esetekben valósulhat meg, például ha a tanuló kora és élettapasztalatai felnőtteknek megfelelő feltételeket követelnek meg és a képzés rövidített formában is lehetséges (pl.: fogyatékossgal élő érettségizők esetén)¹. Így az első szakképesítéssel összehasonlítva a képzés másik lényeges sajátossága annak rövidebb időtartama. A célcsoport igényeinek megfelelően BFW-kben folyó tevékenység a felnőttképzés különleges követelményeihez igazodik. A felnőtteknek megfelelő tanítási módszereket támogatja mind az elmélet és a gyakorlat szoros összhangja, mind a modern munkaeszközök és technológiák alkalmazása.

Mindezekon túl a BBW-k és a BFW-k felépítése, működése teljesen megegyezik, így a következőkben bemutatandók mindkét intézmény esetében helytállóak.

Az általuk megvalósított képzés célja a rehabilitálandó személy egy „jövőorientált” foglalkozásra való felkészítése, a szakképzésért felelős szerv előtt zajló záróvizsga letétele, valamint az ezt követő beilleszkedés a munkaerőpiacra. Ennek megvalósítása érdekében képzési kínálatuk felöleli az elismert szakmákra a fogyatékkal élőknek megfelelő speciális szabályozás alapján történő felkészítést, és a szakmákat előkészítő képzési intézkedéseket, mint a pályaorientációt, a munkapróbát, illetve rehabilitációt előkészítő évfolyamot. A tanulók bevonásával egyéni képzési és fejlesztési terveket dolgoznak ki, melyek megvalósítása érdekében a gyakorlati oktatók és a szakiskolai tanárok szorosan együttműködnek.

Az oktatási, képzési intézkedések megvalósításához szükséges feltételek rendszerint egy intézményben megtalálhatóak. A szakképző műhelyek, a szakiskolák, a pedagógiai szempontoknak megfelelően differenciált szálláslehetőségek, a szabadidős intézmények és a képzést kísérő rehabilitációs szakszolgálat helyben található annak érdekében, hogy szerves egésznek alkotó ellátást és támogatást garantáljanak. A tananyag, a módszerek, a felszerelések és a technikai segédeszközök az adott fogyatékossgal élők számára igazodnak, a kis létszámú (átlagban kb. nyolc fő) tanulócsoporthoz intenzív ellátást tesznek lehetővé.

A képzés ideje alatt – különösen annak utolsó szakaszában – többhetes gyakorlatra is sor kerül, hogy a tanulók megismerjék a nyílt képzési- és munkaerőpiacot, illetve, hogy a képzést követően könnyebb legyen a szakmai integráció, az átmenet a munka világába. A gyakorlat mellett a tanulók a képzés ideje alatt gyakran üzemi megbízásokat is teljesítenek, aminek megvalósulásához a régió vállalataival való szoros együttműködés elengedhetetlen. A szakmai képzések elvégzése után a megfelelő munkahely megtalálásában a Munkaügyi Hivatal segíti a tanulót. A súlyos fogyatékossgal élők számára saját munkaközvetítés működik. A képzés, a képző intézményekben való tartózkodás költségeit (képzés, szállás, ellátás stb.) a Munkaügyi Hivatal rendszerint átvállalja vagy a rehabilitációt végző intézményre hárítja azokat. A tanulók havonta képzési juttatást kapnak, társadalombiztosítással rendelkeznek (betegség, ápolás, baleset, nyugdíj, munkanélküliség), illetve havonta kétszeri hazautazásuk költségtámogatása biztosított.

Következtetés

Összehasonlítva a felnőttoktatás fogyatékossgal élőket kiszolgáló magyar és német rendszerét, megállapíthatjuk, hogy a magyar ellátórendszer több, ma még inkább egymástól elkülönülten működő egységből áll, aminek következtében működésük

---

¹ A BFW-kben az első szakképesítés megszerzésére irányuló képzés az összes képzésnek csupán két százalékát teszi ki. Ez esetben képzési szerződés kötése nem szükséges, de a záróvizsga letételéhez szükséges feltételeket biztosítani kell.

nem hatékony, nincs köztük elégséges belső információcsere. Ez lassan megváltozni látszik, köszönhetően a különböző kezdeményezéseknek, pályázatoknak (lásd EQUAL¹), amelyekben a részvétel feltétele, alapelve az együttműködés, a partnerség.

Ezzel szemben a német ellátórendszer centralizált, az intézmények működése átláthatóbb, egyszerűbb. Ez mind szabályozási, finanszírozási szempontból, mind pedig a fogyatékosokkal élők tájékozódásának megkönnyítése szempontjából is előnyös.

A másik fontos különbség a német képző intézmény internátus jellege. Ezt különösen fontos, hiszen egy fogyatékosokkal élő ember esetén döntő tényező a képzés megközelíthetősége. Csupán a képző intézménybe történő napi eljutás, a képzést gátló tényezőként jelentkezhet. Emellett a „bentlakásos” képzések másik pozitívuma, hogy a szakiskolák, tanműhelyek, szálláslehetőségek, szabadidős intézmények és a képzést kísérő rehabilitációs szakszolgálat egy intézményben megtalálhatóak, ezzel is egy szerves egészet alkotó ellátást és támogatást garantálva. Bár itthon is megvalósultak már ezirányú, pozitív kezdeményezések, ezek nem érték el céljukat, vagy csak helyi szinten léteznek.

A képzések megvalósításában a célcsoport ellenállása, passzivitása is meghatározó. Ez a probléma azért létezhet, mert míg a német rendszerben a felnőttképzés egy folytonosságon alapuló képzési rendszerbe illeszkedik, addig nálunk a hiányosan működő rendszert próbálja pótolni. E diszfunkció következtében pedig a tanulók kikerülnek a tanulásból és visszafejlődnek azon készségeik, amelyek a közösségi munkára alkalmassá tennék őket. Passzivitásuk, ellenállásuk mindenfajta társas szituációt illetően növekszik. Ennek egyik okozójaként a tanköteles korú fogyatékosokkal élő fiatalok körében gyakran előforduló magántanulóvá nyilvánítást említhetjük, amit ma már a közoktatási törvény szigorúbban szabályoz. A szigorítás mellett az úgynevezett „tanoda” módszer hivatott kompenzálni a hátrányos helyzetű gyermekek lemorzsolódását, iskolán kívüli foglalkozásokkal. Az EU országokban létező szervezeti forma itthoni elterjesztésére pályázati úton a Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program, illetve a Társadalmi Megújulás Operatív Program nyújt támogatást.²

További fontos különbség, amit az itthoni és a német rendszer között felfedezhető, az a fogyatékosokkal élőknek biztosított képzési kínálatban rejlik. A magyarországi, hagyományos képzési palettát célszerű lenne nagyobb ütemben bővíteni piac-kepes, jövőorientált szakmákkal, amelyek birtokában megnőnek az érintett csoport munkaerőpiaci esélyei. Emellett ezt a célt szolgálná az is, ha a munkaerőpiaci igények meghatározásával előre tervezetten, konkrét munkaadói igények alapján lehetne a képzéseket megszervezni, vagy ha ez nem lehetséges, segíteni kell a tanulókat a megfelelő befogadó munkahely (EQUAL) megtalálásában. Ezt megkönnyítendő, a képző intézményeknek utógondozást kellene biztosítaniuk tanulóik számára.

A fogyatékosokkal élők foglalkoztatását törvényi szinten is próbálják segíteni. Ennek előmozdítása érdekében a foglalkoztatásról szóló többször módosított 1991. évi IV. törvény előírja, hogy a munkaadóknak 20 fő után egy fogyatékosokkal élő, megváltozott munkaképességűt kell alkalmazniuk, ellenkező esetben rehabilitációs

---

¹ www.equalhungary.hu

² Óry Mária: Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon, Felnőttképzési Kutatási Füzetek 2005/2, Budapest, 2005.

járulék fizetésére kötelezettek. E kötelezettségtől függetlenül is érdeke lenne a munkaadóknak a célcsoport foglalkoztatása, s hogy ez bennük is tudatosuljon, szükség-szerű az együttműködés a képző intézmények és a vállalatok között. A tanulmányok alatti üzemi megbízások teljesítésével a munkáltatók megismerhetik a célcsoportban rejlő lehetőségeket, s a tanulóknak is megkönnyítenék az átmenetet a munka világá-ba. Az Európai Bizottság friss felmérése szerint az esélyegyenlőségi politikával rendelkező cégek 83%-a vallja, hogy ez a szemlélet és vállalati filozófia üzleti előnyt hozott számukra. A vezetőség tapasztalata, hogy a sokszínű alkalmazotti gárdával könnyebben tudják megszerezni és megtartani a cég számára fontos szak-embereket.¹

Befejezés

A fogyatékossgal élők esélyegyenlőségének megvalósulását mind társadalmi mind gazdasági szempontból elősegítik az Európai Unió irányelvei, különböző kezdemé-nyezései is. A 2007-es év az Egyenlő Esélyek Mindenki Számára Európai Év, amelynek célja az emberek szemléletmódjának közvetlen formálása. Ennek megfelelően az érintettek maguk döntenek el, hogy milyen rendezvényekkel és kezde-ményezésekkel akarják az adott országban, településen, vagy munkahelyen az esély-egyenlőség megteremtését elősegíteni, az eszmecsereét élni kíteni.

Sok esetben már elkezdődtek a változások, a szemléletmód átalakulóban van, ugyanakkor a célcsoport problémái még korántsem megoldottak. Épp ezért társa-dalmi, munkaerőpiaci kirekesztődésük elleni küzdelem meghatározó eleme kell, hogy legyen a felnőttképzés „annyira mindennapi módon, amennyire csak lehet, és épp csak annyira különlegesen, amennyire szükséges”.²

Felhasznált irodalom:

A Savaria Nett-Pack 50 éve, Kézirat

Felnőttoktatási és –képzési Lexikon /Benedek András, Csoma Gyula, Harangi László (főszerk.). – Budapest: Magyar Pedagógiai Társaság, OKI Kiadó, Szaktudás, 2002.

Óry Mária: Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon, Felnőttképzési Kutatási Füzetek 2005/2, Budapest, 2005.

Zachár László: A felnőttképzés, munkaerőpiaci képzés tervezése, PTE TTK FEEFI, Pécs, 2003.

Internetes források:

A német fogyatékossgal élők ellátórendszerét ismertető internetes oldal

<http://www.aonline.dkf.de/bb/p129.htm>

Az EQUAL közösségi kezdeményezés hazai honlapja, <http://www.equalhungary.hu>

Bundesarbeitsgemeinschaft der Berufsbildungswerke, <http://www.bagbbw.de/>

Disability Studies: online Fogalomtár; ELTE GyFK Foglalkozási Rehabilitációs Kutatócsoport;

<http://moodle.disabilityknowledge.org/mod/glossary/view.php?id=326>

Dr. Szép Zsófia: A felnőttképzés stratégiai irányai és feladatai, „Szakképzési és Felnőttképzési

Kutatások a Jövőért” nemzetközi kutatási konferencia (2004. november 18-19.) tanulmánykö-
tet, <http://www.nive.hu/felnottkepzes/index.htm>

Pécsi Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központ honlapja, <http://www.prkk.hu/>

---

¹ A Szociális és Munkaügyi Minisztérium Adj esélyt az esélynek című ismertetője <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16291>

² [/www.aonline.dkf.de/bb/p129.htm](http://www.aonline.dkf.de/bb/p129.htm), (2006.11.05)